

לזכר יעקב לרנר במלאת עשרים שנה למותו

שירת הערער

בזה עולים לפנינו כרישום בולט ביותר ויש מחוות שתוארם על דרך שאינם עלולים למוש ממי שקוראם פעם אחת — בן למשל, הסצינות בבית המרזח, המרמזות או מפרשות את מתיחת הקבע שבין משפחת היהודים הקטנה, הבהולה, המתענה ובין קהלי הגוים, שענים וזעפם מוצאים להם פורץ קן בכתלי האכסניה הרעועים ובעלות העלובים. ביהוד עשויה למכוע עצמת בזכרוננו התמונה העזה על בריחת המשפחה מפני יצר ההשתוללות של אוכלוסית-הכפר השיכורה והמראה הנני להם בשובם — מראה בית כמראה זקן נקור-עינים, כצלם בלהות העומד בעריתו, פרצותיו מזרות מנור סביב וצורר מבכה חורבנו.

מתוך מחזור הניגודים שבטבע — טבעה של פולסיה על קיצה והרפתק מתוך מחזור הניגודים שבהיים — חייה של משפחה בדודה, עלתה לן למשורר החוויה המכרעת ביותר ומתוך בה נצמח לו הסמל המכריע ביותר — חוויה של שממה מסביב ובאמצעה משי ענת החיים התלויה ברפיונה.

היא החוויה המכרעת שסמלה המכריע — ערער בערב. כנודע, תמונה קדומה — בתוב מפורש הוא, וכנודע נעשה בה שימוש בשירה. הדוגמאות רבות ועלולות להלאות. נביא שנים, שלושה נרגזים. למשל, משירי ה. ג. בואליק. קודם כל משיר שאיננו ידוע, הוא השיר על אליהו הנעורים, בו נאמר: שירי עורב על הערער. ועי תה משיר שהוא ידוע, והוא השיר על הרחוקי לילה. כאן הסמיכות לכתוב המפורש גדולה יותר: כערער במרבה נעוב ערירי, הצידוף ערער-ערירי איננו על דרך השחוק בלבד. הכוונה בו נשד מעות-סמל עמוקה. אף לצידוף הזה אחים וכן, למשל, נח פיונס בשיר, „באביב“ שמו. נאמר בו: ואנני הרחק מחמדתי לבתי, ערירי כערער מה אשפוך שיחתי. היו גם אחרים, לפניהם ואחריהם, והחוקר עד רמזי מדרש יגיע, ואם נעבור בצרור השירים הפזורים של משוררנו הנשכח נראה, כי הסמל הזה בא בהם לא בלבד כרישום של פסוק, לא בלבד כאסוציאציה של חרזי זי שירה, אלא בעיקר כנבואתי חתויה. העמידה הכוונה של אילן השבור, העמידה הכוונה של טחנה נדעתי-כנה היא ממראות היסוד של נר פו, נופה של ילדותו, עיקר נאפו אופס מעונן ובקצותיו עביר-ערות העוצרים מיד שורי שדה, שמתוך אמצעם בולטת היתמות של הערער הכורד והנעוב. על הרוב נזקק גם הניגוד: — החוויה המי פוכצת של יערה-העד מכאן; האילן המי בודד, הנערס מטרסעו ונחון בקרסע לאי לו טכאן. סמל זה, ילידי-המדינה, נתעמס ביותר משום שהיה כדאי-נפש, ולידער

אמן. ערבת פולסיה כמוטלת פהוקת שרב בהויה-לא-הויה ומעליה נישא או-תו זמזום, שהוא בזמרת המויה בכי-שור, שאין בה לא עצבות ולא שמחה, לא השלמה ולא מרדה, לא השוקה, ולא תלונה. דומה, כל הכפר כולו הוא ככנף-שימון בודד, שכוח אלהים ואדם. המראה הזה, מראה נופו בימות חמה נעשה לו ממראות השתייה, נשחקע בו כסמל כפול משמעות — גם לחרדה, גם לניתומים. אפשר לעבור פסיעה פסיר עה בשירתו הלירית ולגלות בה מכאן את החרדה בפני השממה כתמצית האימה, ומכאן את הכמיהה אל השממה כתמצית הנתמה, ומאחורי האימה והכמיהה נאחת מסתרת תמונת כפר ילדותו, המוטל כנפתי-שימה גלמודה וטירדת זכובים הוא אות חייו האחד והנאמן. ולא בלבד ימות חמה, אף ימות שלנים הילכו בנפה זי מראה שממה. אף בימים אלה הערבה המשתד רעת ברזחכה בין גרות-יערותיה האפי-לים, האיומים ומאימים, היא כהויה-לא-הויה, כשממה הלכנה.

אך גדול מניגודים אלה הוא הניגוד האחר, המכריע — הניגוד שבין בית האבות ובין האדמה, שהוא עימד עליה, אדמת הגוים, כפר הגוים. מעטות בשירתנו שורות של תיאור, העושות רושם בנפש, בדרך התיאור שמצינו במשוררנו, בבואו לספר בגורל המר של בית ישראל הכורד בתוך משממת הסופה הלכנה בימות שלנים. ובחוק משמימת השרב הצהוב בימות חמה. יש כאן פרקירתיאור מועזעים ביותר. ודאי שארבע הפואימות שלו — זכרי-נות, הטחנה, תעלולים, בגוים — הן מן המצבות החשובות שהציבה שיר ותנו לגורלם של בני-עמנו הבדודים בכפרי הגוים. קטעי החיים המתוארים

הווה, שאין בה לא מות ולא חיים, לא ששון ולא אנחות, אלא הדממה בל-כר. כניא החזיון הנאדר הזה נראה איזה מדבר בדוי, איזה בית-ישימות בדוי, שרוחשים בו חיי בלימה. כוסף זה להויה-לא-הויה, שלכאורה היא קרר-צה ממושג הנירוונה הקדום, הוא המ-שלה את קריאתו וזירווא: חוי כל צמאיר-תתר גודו הישימונה. אמרנו: לכאורה. כי באמת מקורה של ראייה זו ומקורם של כיסופים אלו לא כמושג שאול מחכמת-כפר אלא בקרע-גידולה של שירה זו, במתחבתו של משוררה, בנופו. נופו זה, שלא נבלט בשיריו שעיקרם לירי, נבלט בשיריו שכיוונם אפי. הכוונה לפואימות ול-שירים, שבהם היאר סביבת גידולו, מחונדילדותו — כפר גידה בפולסיה. אם בשירה הלירית סובכים כנפיהם האבלות כרובי שקיעה, נבקעות בשיר-תו האפיות גם לפעפי שחר. ראשית זכ-רו מעולם ילדות מעלה לפניו שעת צפ-יה מתוחה לפעמי אביב — כדבריו הוא מקשיב, איך הולך ונולד האביב. אף יצוד רישומי השמש — הנה יושב לפניו רבו ומשפקדה פניו קרן שמש הם משתנים וקמטיהם. הזעופים כאילו נימל זעפם. אף ירדוף שחוק הגוונים של נפוצות עננים, שאורם זי-הב וכסף משמשים בהם בעירביב. אף יראה באימת-היער והרי גם זעמו מס-תלק מחרות שמש. והוא, הילך, כל עצמו וכל עצמותיו שמחת שוכבים. עד כאן האורות, מכאן ואילך הצללים. לאמור, התמונה מתעגלת לא בהרמוניה אלא כנפתולי ניגודים. החריקה האחת על פני הזכוכית המלוטשה — ימות הקיץ ושממונם. וסמל שממונם — טירדת הזכובים. היא טירדה, הזורה על כל סביבה עצלה וטמטום ותיאורה ביד

מידת השיכחה, המהלכת בקורות ובי-נפש, לא כל שהיא משכחה השיכחה יפה לן. מה שהיא מוחקת רצועות-השבילים הצרות ומשירת פסיה-כביר שים הרהבים, ודאי שאינה נוהג על דרך האמת. אין, ואולי גם לא יהיו, בלי-מדירה וכלי-משקל מדוקדקים למ-דוד ולשקול את עמל-הנפש, לא לפי פריו, אלא לפי הטורח והמתיחות של נר-דולו. מעשה התגרים, הממלאים הלונני-ראוה שלהם פירות מלאים, עגולים, הוא מעשה מועיל ונאה, אולם בסופו אינו אלא מעשה תגרים על כל פנים ריווח ימים מועט בעשרים שנה אינו זכאי ליטול לעצמו רשות לנהוג שיכחה וגניזה, בדרך שנהג במשורר יעקב לרנר ושירתו היא, שירתו, לא היתה מסילה. היא היתה שבי, משעול. אבל פילוסו של השביל הזה עלה במאמצי-נפש רבים ושמתו הצר והנמשך בשדה-חיים עגום ומצומצם הוא מידרך ישר ונאמן ביותר. הבה ננסה לעלות עליו. אמנם, לא קל לעלות עליו. לא קל, אף כי לא רבה תנובת-השירה הזו. היא לא רכה, אך היא ספודה ביותר. הקורא המצוי, כשיעלה לפניו שמו של המשורר הזה, יעצום מעט עיניו. בדרך המזכיר לעצמו מה זסופו ומלמל: כן, לרנר, יעקב לרנר, „פיה-פיה“, כמדומה בך ראשון של „התקופה“. לאחר מלי מול זה יעלה עוד משהו, שני שירים, שלושה שירים וחסף, מעט תזכיר לו האנתולוגיה — בשל אשר ברש ימצא שני שירים; בשל אליהו מייטוס ימצא ארבעה פרקים קטנים מאותו „פיה-פיה“. אם ירצה לדעת יותר מהמה, חובה עליו לחפש אחרי קבצים ומאסי פים שאין ידו מעלעלת בהם, חובה עליו לנוד על עלים בלים. קובץ אין, חסד מעטרה לא נעשה עד עתה למשור-יר ולשירתו. ועיר פה ועיר פה היתה התעררות למעשה הבינום, אולם עצם המעשה לא בא. ויש גם משפחה והיא במזכרת חובה, מזכרת ומזרות ולואי זיימצא עתה הנואל.

ב. ודאי יש בגורל זה של השירה, העור-מדת עד עתה בפיוזה, מהמשך-גורל משוררה. סמל שאחה מוצא במשורר זה והוא מיסודי המוטיבים שלו, סמל הערער, כאילו קיים עצמו לאחר מותו. הוא היה מבעלי הנעימה מרובת-העצב ומעוטת-הגיל, שרוח ענומה וגנינה הדי-לתעזו מכריחה בתי שירתו. ראה עצמו כנברא לאור בלי חדות אור ונועד לשיר לאופל שיר אפלה ולאמון שירת שכול. החיים נגלו לו כמראה-שממונם ועתים הילכו עליו גם מראה אכזריות נורא ביותר — בקעת החיים נמלאה שרצים המשמידים זה את זה ומעל עורונו של העולם נישא תנין מפהק. הכוסף המ-מיד נמשך לחזון תמורה של הגיהל-אי-

קפוץ הערבה באישון ליק רעם. הרגשת היתום היא גם הרגשת הגזול. היתומים, שמצאו זה את זה באישון ליל סחב ורממים מזדמנים לימים לראיון ושיח. הוא מספר על ישיבתה: היא ישיבה מסולת גזולה. בשיר אחר, שהוא מדבר בו על שמחל ועל שלא מחל יאמר: ולא אמחול עד לנצח גם בקברי לא אמחולה, אם אפטר מן העולם, מרם תושב לי הגזילה, וכשאטות ציחה צמא בנוירותי ועלבוני ונשמתי העשווקה ימים רבים אחרי מותה, עוד תתלבט ותכבה אף תפלל את יתמותה. לאמור, כי הברידות הזאת, היתמות הזאת, הרי נשתה ועלבונה המתפרשים פירוש כפול משמעת — בצל סוכך ומאפיל של חרית הילדות ונופה — מקיימת את עצמה גם בשעת המיתה ולאחרית. בשיר, בשעת פטירתו שמו, נראה העולם פורח וצוהל וכניגוד לר: רק אני לבדי אפרפר בורעות הנסיסה. ואף בשיר, אחרי מותו שמו, נאמר: או אפרוש ערירי ונעטר לזוית נשכחה ואוציא בדי מסה אחרונת אנהתי.

תמונת הערער היא גם תמונת הניצור. כבר שמענו על מותו בצמאו וניצורותו. יש גם שיר וענינו ושמו — מחוץ יונת הנזירים. פתיחתו: ערירי אתכנס אל צלי וועפי. ודומה, לאחר כל הספד לים השונים ליתמות בתוך השפע נתיכנס מלוא משמעות של סמל באותו גידול קטן הנתון בעצמו — שתייל הבית. בה, בתמונה הזו, נתקפל גורל שלם גם של הערער בערבה, גם של הבית היתום כנכר, גם של הילד הבודד בכפר זרים. אפילו רמז מעבר לגורל של אחד ונופו, אפילו רמז לכנסת עמינו בגלויות. מה פועות היא סינתזה החרדית של שתייל הבית, נזיר קרסע ונזיר חמה: שתיילתנו יוד אנוש כתיילת דמוסים. כבר ראינו את האח לצרה, את הערער בערבה, ופתרוננו פתוח לשתי קצות האפשרות — לרקב או לסערה, ואילו כאן, בשתייל הבית שהוא כתמצית סמלים, האפשרות כמבוי סמוי — רקב בלבד, וכך מגילת הסיום הקצרה: ריתמה את שתיילי היתום תולעה — היכתהו בסתר גוע.

מספר שנות חייו לא עבר את העיגול הארבעים. מספר שיריו הגיע עד עיגול הארבעים. אלה שיריו המפורזים. אף הם יתומים, ערערים. גאולתם ספירי זור — חובה, אף מצוה. תפילת-הערער היא.

דרך התמיה ליתמות עצמו: גולים עכים לערבות, צופה ערער ולא יבין.

באמת ערירות, בדידות, יתמות — שמות נרדפים. יש שיר ושמו: יתור מים. שיר על שתי נפשות אוהבות, שביקשו ומצאו זו את זו. השיר מזכיר בריתמוס שלו, ברות שלו, שירו הנרדע של ביאליק: ביום סתיו. (ככלל ראוי לעמוד על חוקיה המטרה של שיר רת ביאליק, לרמיונם של מוטיבים, רוחם וקצבם — אתה מוצא כעין שיריים מקבילים, אם משירי הקיץ אם משירי החורף). הפתיחה של השיר: באישון ליל סחב ודמסה מצאתיך הערטיה ושכולה. כל היות התמונה קוראת: ערירית חנני. כל היות-היתום קוראת: חניני, ערירי אנוכי כמותך. ויש גם שיר אחר ליתומה האהובה והאוהבת וכל עצמו נכלל בשמו: לעומית. כשם שנכלל בו כל עצמו במשל שהוא מושל על עצמו — הוא רואה את עצמו פועל מונד וקורא: אפסיהו, אפסיהו, הוא יבין לשכולך, ולרחמיו האלמים ולצעי רן האמיני. אף בשיר אחר, סנורים שמו, הוא תווד על המשל הזה. עתה הוא משיילו על נפשו, שכבר ירדה ער תכלית הרממה. הוא רואה אותה:

נכספ ועמל לשלב עצמו בחורש העצים הקטנים ואף בשילובו נשאר שיר גדול מברילותו. האמנם נתפלא, אם המשורר יראנו מראות-לילו, ככוא בתי לוסו דמות יקר, וזו אמו, להשביעו כשם כל הנשמות הקדושות, כי ית אושש מרכרוכי-נפשו ויטול מפרי התיים, שגנבה בשבילו מאוצר הערניים, וכשהוא נער מחלומו הוא שומע קול עולה אליו מאחד הסבואים האובדים בחשכה, הוא קול אופן ערירי המשיק בלילה הכבד ונבלע בכובדו? האמנם נתפלא, אם המשורר יראנו תמונה של גוף ילדותו, היא בקעה לבי נוגית ואדירה, אפופת שלוח אדירה מסנה, ובאמצעה, כערער בודד, שלד המחנה והמשורר מסשיל תחילה את מראה-הניגוד בתמונה: המחנה ככתם ריו שתורה על לכנת הנייר, ארי לם באחרונה הוא חור בו, כדרך החור לר מסשל שאינו ממצה, והוא מטריח טשל אחר, המבליט יותר אותה מחנה נדועת הכנף: כנפיל שנערף בקרדום החד והוא נשאר על רגליו משתומם לעד? הרי במשל הזה השלים באמת ביטוי סמלו — הבודד התמה על יתמותו. לשם מיצוי ראוי להזכיר שיר ששמו וענינו: ערער. אף סופו על

גורל. הרי כך היה גם הניגוד האחר — כפר וכו רוב בתים דומים במראה וביחשיהחיים ומנהגותם, אלה כתי האכרים, ובינותם, בתוכס-ולא-בתוכם, כערער, בית אחר, שונה ונבדל במראה, ברחשיהחיים ובמנהגו — בית ישראל האחר, האכסניה. וכשם שהבית הזה לא נמצא לו את ככל הכפר, כן גם הנער הגדל בבית הזה לא נמצא לו את ככל הכפר. היה הילד כאילו קטן, שאין לו לא נתיב ולא חיבור לערר והוא עומד נרעד ונלמוד בלב הערבה. העובר בטורייהחרוזים יעלה לפניו פרי פעם בפעם כסמל הזה. אפשר ירצה את הכפר וכו אתו ירוק, שהוא כעיטור לבריכה המהלכה מימי-ברדל-חה, ומסנרזה סיעות צמצפות והרי כל תאילנות רכים ויפים ורק צמצפה אחת זקנה וצחיחה, הלולת נזע, שתורת צמד רת וקרחה, אות-גורל של הלמות ברק. הכיטוי: רק האחר, רק האחת — תיזר בשירים כתמונה קבועה, תמונת רבת-גלגולים. לא בכדי ניתן השיר, הנקרא אח לצרה, חרוז כזה: סך ואוכר הוא הערער בערבה הנידחת. לא בכדי אומר בו המשורר לערער: אתה אחי. ואף זאת יאמר: המדבר אח לשנינו. אפילו האחרית אחת: צפיה לרקב מכ-לה או לסופה מסערת.

ערירי כביטוי, כרמוז, כריוקן — משוטט הרבה בשירים אלה. הילד, בן הכפר, הבא לימים הנוראים לעיריה ותי ויתו כפולה — מכאן השמחה על שמיצא עצמו בחבורת ילדים כמותו, פרי צופו פרצופם, גועו גזעם; מכאן הירסורים על הלעג היותר עליו טפי ילדים אלה המוצאים בו את השונה מעצמם — ובעירוב רנשות אלה הוא מנסה להבליע עצמו כמנור הסערה, סערות הכיח והתחנונים של עדת המתיפללים, אולם משנשתתקה הועקה עוד נטויה אזנו והוא מספר לנו על ששמע: עוד הקשבתי בכי ערירי, הר יכבה שנחנקה. ביסודו של דבר אין אותה יכבה בודדה אלא כערער-צער בודד בערבתהנפש. וכן חוזרת התמונה חוזבאותו יום. קיץ בכפר הנשבת, כשכל בני הבית הבודד, בית האכסניה, מוצאים ענין לענות בו ואילו הילד קורא מנהמת לבו: לבדי רק אני רק אני, אין מקום לגופי הקטן, והקריאה חוז מצטרפת לה משאלה: לו היו חברים בכפרי צאצאים יהודים כמותי. היא המשאלה, שאפשר להביע על דרך המיטל הקבוע: לו עץ בעצי היער הייתי, כמותי כמותם, לו בית בבתי הכפר הייתי כמותי כמותם. והרי בעיריה, ברמים הנוראים, ראינו את העץ הקטן